

Андрій РОМАНЧУК

*здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології та спеціальних галузей
історичних наук Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

**ЦИРКУЛЯРІ ГУБЕРНАТОРА ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ НАД ШЛЯХАМИ
СПОЛУЧЕННЯ І ТЕЛЕГРАФНИМИ ЛІНІЯМИ
(ВЕРЕСЕНЬ-ЛИСТОПАД 1914 Р.)**

Губернатор Тернопільської губернії у циркулярі від 20 вересня 1914 р. інформував начальників повітів про необхідність передачі державних шосейних доріг, а також шляхів, які безпосередньо з'єднували повітові населені пункти та використовувалися військовими, у підпорядкування структурам Київського округу шляхів сполучення [1, арк. 38–38 зв.]. Це рішення обумовлювалося потребою забезпечення ефективного функціонування транспортної інфраструктури в умовах воєнного часу. Передача доріг під управління Київського округу шляхів сполучення мала сприяти централізації управління дорожньою мережею, що забезпечувало б оперативність у перевезеннях військових підрозділів, техніки та постачання ресурсів.

У циркулярі також зазначалося, що місцеві органи влади повинні надавати всебічну підтримку відповідним структурам Київського округу, забезпечуючи контроль за станом доріг, їх ремонт та технічне обслуговування. Такий підхід передбачав злагожену співпрацю між воєнними та цивільними органами задля підвищення обороноздатності регіону. Губернатор наголошував на важливості чіткого виконання розпоряджень, звертав увагу на те, що недотримання вимог або зволікання можуть мати негативний вплив на логістичну підтримку армії. Окремо підкреслювалося, що передані шляхи сполучення мали відповідати стандартам експлуатаційної придатності, а роботи з їх утримання – здійснюватися у максимально стислі терміни. З метою координації дій, повітовим адміністраціям доручено регулярно звітувати про стан виконання цих завдань. Водночас пропонувалося залучати місцеве населення до виконання робіт із ремонту та обслуговування доріг, використовуючи матеріальні ресурси, мобілізовані на місцевому рівні. Цей циркуляр відображав прагнення уряду забезпечити належну підтримку бойових операцій в умовах посилення воєнних дій на території Тернопільської губернії, що вимагало ефективного використання дорожньої інфраструктури для досягнення стратегічних цілей.

Окрім питань технічного утримання доріг, циркуляр акцентував увагу на безпеці їх використання. Губернатор наказував забезпечити контроль за пересуванням транспорту, особливо вантажного, та попереджати будь-які дії, які могли б зашкодити використанню шляхів сполучення армією. З цією метою на державних і повітових дорогах рекомендувалося організувати пункти спостереження, які мали координувати діяльність місцевої адміністрації з воєнними структурами. Окрім того наголошувалося на необхідності обмеження доступу до зазначених доріг сторонніх осіб та забезпечення охорони ключових транспортних вузлів і мостів. У випадку виявлення будь-яких пошкоджень або загрози безпеці доріг, повітові адміністрації мали негайно повідомляти про це відповідні служби Київського округу та вживати заходів для усунення проблем.

У документі також зазначалося, що особливу увагу слід приділяти маршрутам, які забезпечували постачання продовольства, боєприпасів та інших необхідних ресурсів для армії. Ці маршрути мали бути пріоритетними як для ремонтних робіт, так і для розподілу ресурсів. Усі роботи мали бути скоординовані таким чином, щоб забезпечити мінімальні затримки в пересуванні військових конвоїв. Таким чином, циркуляр від 20 вересня 1914 р. був важливим управлінським інструментом, скерованим на організацію ефективного

функціонування транспортної інфраструктури в умовах війни, що мало вирішальне значення для підтримки бойових дій та збереження стабільності в регіоні.

Губернатор Тернопільської губернії у циркулярі до повітових начальників від 25 вересня 1914 р. звертав увагу на необхідність подання детальної інформації про стан комунікаційної інфраструктури, зокрема телеграфних ліній. Вимоги документа стосувалися трьох ключових аспектів: 1) маршрутів ліній зв'язку, необхідно було точно вказати, через які населені пункти проходили телеграфні лінії в межах кожного повіту. Це дозволяло створити чітке уявлення про розташування комунікаційної мережі, її охоплення та важливість у забезпеченні воєнних і адміністративних потреб; 2) стану ліній зв'язку, йшлося про звіти начальників повітів щодо технічного стану телеграфних ліній, як-от: виявлення пошкоджень, ступінь зношеності обладнання та визначення ділянок, що потребували негайного ремонту; 3) заходів з їх охорони від ймовірних диверсій або пошкоджень, шляхом залучення місцевого населення. Цей циркуляр відображав актуальність питання збереження та функціонування ліній зв'язку в умовах бойових дій [1, арк. 45].

Сьомий пункт циркуляру генерал-губернатора від 26 вересня 1914 р., присвячений питанням дорожньої інфраструктури, передбачав проведення ретельного аналізу стану шосейних доріг. Зокрема, зазначалося на необхідності визначення їх кількості, джерел фінансування для утримання, а також виявлення доріг, які перебували у критичному стані та потребували негайного ремонту [1, арк. 71 зв.]. У документі підкреслювалася важливість оцінки можливості виконання ремонтних робіт із залученням місцевих ресурсів, зокрема робочої сили та матеріалів. Особливу увагу було приділено потребі у залученні фахівців – інженерів та спеціалістів із дорожнього будівництва, які могли б забезпечити професійний підхід до виконання робіт. Цей пункт циркуляру відображав прагнення уряду до раціонального використання наявних ресурсів та створення умов для ефективного функціонування дорожньої мережі, що було особливо актуальним в умовах бойових дій. У рамках виконання положень сьомого пункту циркуляру, передбачалося організувати збір детальної інформації від місцевих адміністрацій щодо стану дорожньої інфраструктури. Для цього необхідно було провести інспекції шосейних шляхів із залученням відповідальних осіб, включаючи представників органів влади, технічних спеціалістів та громадських діячів. Зокрема, інспекції мали зосередитися на оцінці ступеня зношеності дорожнього покриття, стану мостів та інших інфраструктурних об'єктів, що забезпечували зв'язок між населеними пунктами. Крім того важливим завданням було визначення пріоритетності ремонту доріг залежно від їх стратегічного значення, зокрема шляхів, які використовувалися для воєнних потреб, транспортування вантажів та забезпечення економічної діяльності регіону.

Окремо наголошувалося на необхідності розроблення фінансового плану для проведення ремонтних робіт. У циркулярі зазначалося, що важливо виявити можливості мобілізації місцевих бюджетів та використання добровільних внесків населення. Також передбачалося, що для усунення критичних пошкоджень можна залучати воєнне відомство, яке мало сприяти матеріально-технічним забезпеченням і фаховою підтримкою. Подальша реалізація положень сьомого пункту циркуляру передбачала не лише інвентаризацію та ремонт доріг, але й розробку довготермінових планів з покращення дорожньої мережі. Зокрема, ставилося завдання оцінити можливості будівництва нових шляхів, які могли б поліпшити логістичні зв'язки між важливими населеними пунктами та стратегічними об'єктами.

У контексті воєнного часу підкреслювалася необхідність забезпечення стійкості інфраструктури до можливих пошкоджень. Це включало рекомендації

щодо використання більш довговічних матеріалів для ремонту та будівництва доріг, а також інженерних рішень, які б дозволяли швидко відновлювати зруйновані ділянки. Водночас у циркулярі порушувалося питання підготовки кадрів для роботи з дорожньою інфраструктурою. Пропонувалося організувати навчання місцевих майстрів та робітників під керівництвом кваліфікованих інженерів. Такий підхід мав на меті створити у повітах кадровий резерв, який міг би забезпечувати стабільне утримання доріг навіть за умов обмежених ресурсів [1, арк. 71 зв.].

Сьомий пункт також акцентував увагу на моніторингу виконання доручених завдань. Для цього пропонувалося запровадити регулярну звітність місцевих адміністрацій, що включала б дані про стан дорожньої мережі, обсяги виконаних робіт, використані ресурси та виникаючі труднощі. Циркуляр визначав ключові напрямки координації між адміністративними, технічними та воєнними структурами задля оптимізації управління дорожньою мережею в умовах підвищених вимог до транспортної інфраструктури під час війни. Він слугував базою для системного підходу до управління дорожньою інфраструктурою, який скеровувався на забезпечення мобільності, обороноздатності та економічної стабільності в регіоні в умовах складних соціально-політичних умов [1, арк. 71 зв.].

У жовтні 1914 р. воєнний генерал-губернатор Галичини у циркулярі повідомляв про заходи, запроваджені на підставі розпоряджень Головнокомандувача арміями Південно-Західного фронту, скеровані на забезпечення збереження телеграфних ліній. Відповідно до отриманих рапортів від Головного начальника забезпечення, було зафіксовано систематичні пошкодження телеграфних комунікацій, що вимагало вжиття жорстких заходів. З метою охорони телеграфних ліній наказувалося залучати місцеве населення, зокрема встановлювати відповідальність через систему заручництва. Для цього передбачалося брати в заручники впливових посадових осіб або мешканців, які мали авторитет у місцевій громаді. Окрім того запроваджувалася «кругова порука», що передбачала колективну відповідальність населення, включаючи заручників, за будь-які пошкодження комунікацій.

У разі виявлення осіб, причетних до диверсій чи пошкоджень телеграфних ліній, наказувалося негайно передавати їх до польового суду для розгляду справи відповідно до законів воєнного часу. Окремим приписом підкреслювалося, що практика взяття заручників мала застосовуватися лише в населених пунктах, розташованих у безпосередній близькості до театру воєнних дій, що пояснювалося потребою оперативного контролю над критично важливою інфраструктурою. Ці заходи відображали жорсткий характер адміністративних і воєнних методів, скерованих на збереження стратегічної комунікаційної мережі в умовах воєнного конфлікту [1, арк. 130, 139–139 зв.].

Запроваджені заходи з охорони телеграфних ліній та відповідальності за їх пошкодження відображали стратегічну важливість комунікацій для воєнних операцій, а також прагнення забезпечити оперативний контроль за ситуацією на фронті. В умовах війни, коли порушення зв'язку могло призвести до серйозних наслідків, застосування жорстких санкцій щодо місцевого населення та посадових осіб ставало інструментом підтримки порядку і запобігання саботажу. Окрім того, система «кругової поруки» створювала додатковий тиск на місцеву громаду, змушуючи її активно співпрацювати з воєнною адміністрацією для забезпечення безпеки критично важливої інфраструктури. Проте така практика викликала соціальну напругу, оскільки фактично перетворювала місцевих мешканців на відповідальних за дії окремих осіб, що підвищувало ризик зловживань та несправедливих покарань. Запровадження заручництва, зокрема взяття посадових осіб та впливових осіб громади, також мало дві мети: з одного боку, створення додаткового стимулу для належної охорони інфраструктури, з

іншого – виступало методом психологічного тиску, скерованим на попередження актів саботажу. Загалом ці заходи стали частиною ширшої стратегії мобілізації місцевих ресурсів для підтримки воєнних операцій та збереження контролю над територією, що перебувала під загрозою ворожих атак або дезорганізації через внутрішні диверсії. Водночас вони свідчили про посилення авторитарних методів управління в умовах війни та потребу в жорсткому контролі за населенням для забезпечення стабільності на фронті [1, арк. 130, 139–139 зв.].

13 листопада 1914 р. начальник Тернопільського повіту, звертаючись до губернатора Тернопільської губернії, повідомляв, що в межах повіту не зафіксовано випадків свідомого нищення телеграфних стовпів місцевим населенням. Враховуючи це, він відзначав, що застосування спеціальної постанови, яка передбачала б жорсткі заходи у разі пошкодження телеграфної інфраструктури, на той час не було виправданою. Це повідомлення свідчило про відносну стабільність ситуації в регіоні, що, ймовірно, стало результатом ефективних превентивних заходів, зокрема інформування місцевих громад про важливість збереження комунікаційної мережі для потреб армії та громадської безпеки. Проте навіть за відсутності конкретних порушень, подібні звіти мали на меті продовжувати контроль за ситуацією та забезпечувати готовність до швидкої реакції на будь-які зміни в обстановці. Місцева адміністрація була зобов'язана залишатися пильною і, у разі виникнення нових загроз, вжити необхідних заходів, зокрема забезпечити охорону інфраструктури та посилити відповідальність громад [1, арк. 130, 167–167 зв.].

У звіті начальник Тернопільського повіту також наголошував на тому, що випадків свідомого пошкодження телеграфних стовпів не зафіксовано, однак місцева адміністрація здійснювала регулярний моніторинг ситуації і перебувала в стані готовності до швидкої реакції на можливі загрози. Він зазначав, що в межах повіту організовано додаткові заходи для посилення охорони важливих комунікаційних об'єктів, а також проводилася роз'яснювальна робота серед населення щодо важливості збереження телеграфної мережі в умовах війни. Також повідомлялося про проведення нарад з місцевими старостами та іншими представниками адміністрації, на яких підкреслювалася необхідність негайного інформування про будь-які спроби пошкодження інфраструктури.

У разі виявлення таких інцидентів, було наголошено на оперативному реагуванні, включаючи застосування санкцій, згідно з постановами, що діяли у воєнний час. Незважаючи на позитивну оцінку ситуації, начальник повіту наголошував на важливості пильності, оскільки у воєнний час навіть незначні порушення або саботаж могли мати серйозні наслідки для стабільності та обороноздатності регіону. У цьому контексті повідомлення також відображало прагнення місцевої влади зберегти контроль над ситуацією та забезпечити належний рівень безпеки, одночасно уникнувши надмірної ескалації конфлікту через необгрунтоване застосування жорстких санкцій [1, арк. 130, 167–167 зв.].

10 листопада 1914 р. губернатор Тернопільської губернії у повідомленні до начальників повітів інформував їх, що водні та шосейні шляхи Галичини перебували під юрисдикцією начальника Дністровського відділу Київського округу шляхів сполучення, з адміністративним центром у Львові. У цьому контексті губернатор зазначав, що управління зазначеними шляхами та їх експлуатація здійснюється відповідно до розпоряджень Київського округу шляхів сполучення, що мало на меті забезпечити належне функціонування транспортної інфраструктури в умовах воєнного часу. Це включало координацію роботи як водних, так і шосейних шляхів, що мали стратегічне значення для забезпечення воєнних потреб і підтримування зв'язку між важливими регіонами [1, арк. 146].

Губернатор підкреслював на важливості виконання наказів щодо забезпечення безпеки та охорони цих шляхів від можливих пошкоджень або саботажу, зокрема

в умовах зростаючої воєнної активності в регіоні. Усі повітові начальники були зобов'язані здійснювати моніторинг стану шляхів та повідомляти про будь-які зміни або проблеми, що виникали у зв'язку з їх функціонуванням. Він зазначав, що повітовим начальникам необхідно було забезпечити належну координацію між місцевими адміністраціями та начальником Дністровського відділу Київського округу шляхів сполучення для оперативного вирішення питань, що виникали щодо утримання та ремонту шляхів. У разі необхідності, передбачалося залучення місцевих ресурсів для усунення пошкоджень або проведення термінових ремонтних робіт, що були важливими для підтримання стабільного руху транспорту та військових перевезень.

Окрім того губернатор наголошував на важливості підвищення рівня охорони та контролю над шляхами, оскільки з огляду на воєнний стан і можливі диверсії, усі водні й шосейні шляхи, що перебували під управлінням Київського округу, потребували особливої уваги з боку місцевої влади. Це включало як фізичну охорону стратегічних ділянок доріг та мостів, так і активне співробітництво з бойовими частинами для швидкої локалізації можливих інцидентів. Такі заходи мали на меті забезпечити безперерйне функціонування транспортної мережі, яка була важливою для підтримання логістики на фронті та в тилу, а також для забезпечення потреб місцевого населення в умовах війни [1, арк. 146].

Таким чином циркуляри губернатора Тернопільської губернії, видані у вересні-листопаді 1914 р., демонстрували системний підхід до забезпечення контролю над шляхами сполучення та телеграфними лініями в умовах воєнного часу. Основною метою цих циркулярів було забезпечення стабільної роботи транспортної інфраструктури та комунікаційної мережі, що мало стратегічне значення для воєнних та адміністративних потреб. У своїх розпорядженнях губернатор акцентував увагу на необхідності моніторингу стану водних і шосейних шляхів, їх охорони та ремонту, що вимагало активної співпраці між місцевими адміністраціями та військовими органами. Водночас особлива увага приділялася безпеці телеграфних ліній, що в умовах війни стали важливим елементом забезпечення зв'язку між різними частинами регіону та фронтом.

Список використаних джерел

1. Циркулярні розпорядження воєнного генерал-губернатора Галичини і Тернопільського губернатора за 1914 рік // Державний архів Тернопільської обл. Ф. 322. Оп. 1. Спр. 1. 326 арк.